

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISBN:1300-9702 e-ISBN: 2149-3243

MANTIK VE SANAT İLİŞKİSİ

Relationship of Logic and Art

Gülümser DURHAN¹

¹Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Muş, g.durhan@alparslan.edu.tr, orcid.org/0000-0002-9639-9620

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
12.11.2020
Kabul/Accepted:
19.03.2021

DOI:

10.18069/firatsbed.825079

Anahtar Kelimeler

Mantık, Sanat, Akıl
Yürütme, Bilgi, Duygu,
Akıl

ÖZ

Mantık, akıl yürütmeler yolu ile doğruyu yanlıştan ayırt etmedir. Bu akıl yürütme, bazen söylenen sözlerden elde edilen bir çıkarım, bazen de görsel simgelerden ortaya konan bir çıkarsamadır. Bununla mantığın, sanatla olan ilişkisi anlaşılmaktadır. Zira sanat; yaratıcılığın ve hayal gücünün insan eliyle dışavurumunda kullanılan yöntemlerin tümü şeklinde gerçekleşmektedir. Sanatın, estetik kaygı taşıdığı ve bir düşünceyi ispat etme girişimi olmadığı düşüncesi, sanat ile mantığın ilişkilendirilemez olduğu fikrini doğurmuştur. Mantık, akıl yürütmeler sayesinde hakikate ulaşma girişimi ise de sanat, aynı akıl yürütmeleri görsel veya sözsözsel tarzda ortaya koyup muhatabından bir çıkarsama yapmasını sağlamaktadır. Mantığın kullandığı akıl yürütmeyi sanat, estetik tarzda dışarıya sunmaktadır. Ancak mantık, ispat ilmi olması nedeniyle tek bir düşüncenin kanıtı iken sanat, açık uçludur ve herkes onda kendinden bir şey bulabilir; bu sanatın estetik kaygısına uyum sağlaması olarak mantıktan ayrıldığı noktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, mantık ve sanatın ayrıldığı ve ortak olduğu noktalarının tespit edilmesi yoluyla mantık ve sanat ilişkisinin incelenmesidir.

ABSTRACT

Logic is a formal science that makes it possible to distinguish true statements from false ones through reasoning methods. This reasoning is sometimes an inference from speech, sometimes an inference from visual symbols. With this, the relationship between logic and art is understood. Because art takes place in all the methods used in the expression of creativity and imagination by human hands. The idea that art have aesthetic concern and is not an attempt to prove an idea made us think that art and logic cannot be associated. Although logic is an attempt to reach the truth through reasoning, art provides an inference from its interlocutor by revealing the same reasoning visually or verbally. Art presents the reasoning used by logic in an aesthetic manner. However, while logic is the proof of a single thought because it is the science of proof, art is open-ended and everyone can find something in it, this is the difference from logic as art's adaptation to aesthetic concern. Therefore, the aim of the study is to determine different and common points of logic and art and to examine the connection between them.

Keywords

Logic, Art, Reasoning,
Knowledge, Emotion,
Mind

Atıf/Citation: DURHAN, G. (2021). Mantık ve Sanat İlişkisi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 2(757-764).

Sorumlu yazar/Corresponding author: Gülümser DURHAN, g.durhan@alparslan.edu.tr

1. Giriş

İnsan durduğu yerde duran ya da olduğu ile yetinen statik bir varlık değildir; hep üretmek ve yaratmak ister. İnsan yaşamının her alanına nüfuz eden yaratma ve üretme etkinliği, insanın hayatta kalma mücadelesinin bir tezahürü olarak kabul görmektedir. Başka bir ifadeyle insanın yaşamda kendisini var etme ve varlığını devam ettirme çabası, onun yaratıcılığı ve üreticiliği ile vücut bulmuştur. İşte insanın bu yaratma edimi beraberinde bir sanat anlayışından söz edilebilmesine vesile olmuştur. Zira insan düşünen, düş gören, hayal gücü olan, soyutlama ve somutlaştırma yapabilen ve bu sayede duyularına gelenleri farklı şekillerde dönüştürerek ortaya koyabilen bir varlıktır. Söz gelimi bereketi başak; ölümü iskelet simgesi ile anlatmak ve böylece soyut düşünceyi somutlaştırmak insana mahsus bir şeydir. Gözyaşı resmi ile hüznü, kan ile zulmü ve acıyı somutlaştırmak yine insanın hayal gücünün eseridir. İşte bir düşünceyi başka bir düşünce üzerinden açıklayan insanın bu özelliği, onu sanata yönlendirmiştir.

Sanat, "Bazı düşüncelerin, amaçların, durumların, duyguların ya da olayların deneyimlerden yararlanılarak beceri ve düş gücü kullanılarak anlatılmasına ya da başkalarına iletilmesine yönelik yaratıcı insan etkinliğidir" (Tezcan 2011: 1). O, varlık dünyasının yeni bir görüntüsü ve algısını yaratma işini üstlenen bir üretme etkinliği; insan eliyle ortaya konan ve insanın kendisini anlatma uğraşlarından biridir (Mülayim, 1994: 17). Dolayısıyla sanat, "insanların gördükleri, işittikleri, his ve tasavvur ettikleri olayları ve güzellikleri, insanlarda estetik bir heyecan uyandıracak şekilde ifade etmesidir" (Çam, 1994: 12). Bu durumda sanat yapıtı da, maharet ya da yaratıcılık ve dolayısıyla duygu, düşünce ve düş gücü ile harmanlanmış, özgün biçimlendirme uğraşısının bir ürünüdür.

Sanat, dış dünyayı farklı açılardan gözlemlemeye teşvik etmektedir. Genellikle sanat karmaşık ve çok anlamlı bir etkinliktir. Bu anlamı yakalamak, incelemek, üzerinde derinliğine düşünmek zaman alır. Dolayısıyla dış dünyayı daha yoğun bir şekilde gözlemlemeyi ve analiz etmeyi öğreten de bu gözlem ve inceleme sürecidir. Bu şekliyle sanat insana, mantıksal düşünmenin temelini oluşturan becerileri vermektedir. Şu halde bir düşünme etkinliği olarak mantık, bir sanat yapıtının oluşum sürecinin her aşamasındadır. Nitekim bir sanat yapıtı ortaya koymak, gözlem incelemeler sonucunda, yeni bir düşünce inşa etmek ve dolayısıyla yeni bir şey keşfetmektir. Aynı şekilde mantık da kavramlar aracılığıyla yeni ilişkiler kurmakta ve yeni fikirler yaratmaktadır. Bu noktada sanat, "duyuların bilgisini, akli bilgiye benzer tarzda düşünme sanatıdır. Bu açıdan bakıldığında mantıksal düşünme yeteneği ile güzel düşünme arasında bir çatışma bulunmamaktadır" (Altunya, 2014: 171). Bu amaç noktasında birleşen mantık ile sanatın ayrıldıkları nokta, mantığın ispat ilmi olması, sanat yapıtının ise duygu ağırlıklı olması vesilesi ile açık uçlu olmasıdır. Ancak günümüzde bu ayrım ortadan kalkmış durumdadır. Sözgelimi artık günümüzde çok farklı sanat dallarında adına "kavramsal" denen bir sanat anlayışı da çok yaygın olarak dillendirilmektedir. Edebiyatta matematiksel, olasılıkçı, yapısal, permütasyona dayalı vs. şiir ve anlatı üretme teknikleri kullanılmaktadır. Ayrıca yadırgatma teknikleri kullanılmakta, masalların bile morfolojik-yapısal analizleri yapılmaktadır. Kısacası sırf bir ikili karşıtlık üretmek için sanatın yalnızca duyguya ağırlık verdiğine dair indirgemeci ifade anlayışı geçerliliğini yitirmiştir. Bir düşünceye karşı çıkmak için sanat üretildiği gibi bir düşünceyi savunmak için de bir sanat ürünü ortaya koyulabilmektedir. Dolayısıyla sanatın bir ispat ilmi olmadığı anlayışı ve mantıktan ayrı değerlendirmesi, mantıkla sanatın iki karşıt alan olduğu ifadesi çok gerçekçi bir ifade gibi durmamaktadır.

Bu bağlamda "düzgün düşünme", "mantıksal düşünme" (Özlem, 2004: 27) anlamlarına gelen mantık, doğru ve tutarlı düşünmenin kurallarını veren bir ilimdir. Doğru ve tutarlı düşünme ise, tüm bilimler için gerekli olan bir metottur. Dolayısıyla mantık; sorgulayan, düşünen, inceleyen, araştıran, bir sonuç elde etmek isteyen zihnin nasıl düzgün çalışması gerektiğini gösteren bir araçtır. Mantık, düşünme sürecinde zihni hataya düşmemesi için uyarır ve zihnin hataya düşmesine engel olmak maksadıyla sağlam ölçüler sunar. Bu ölçüler kavram, önerme, akıl yürütme ve bilgi elde etmek maksadıyla kullanılan yöntemlerle ilgilidir. Öyle ki mantık bir bina inşa etmek gibidir. Onun inşası fikirlerledir. O, fikir binasının tuğlalarla, yani kavramlarla nasıl kurulması gerektiğinin, bu tuğlaların birbiriyle uyumlu şekilde nasıl harçlanacağını (yani kavramlar arasında kurulacak uygun ilişki sonucu önermelerin nasıl elde edileceğinin) ve böylece duvarın (önermelerde akıl yürütmenin) sağlam ve düzgün ya da tutarlı ve geçerli şekilde nasıl yükseltileceğinin (çıkarımın nasıl kurulacağını) ölçülerini verip bu binanın bu ölçülere uygun şekilde inşa edilip edilmediğinin hesabını yapmaktadır (Emiroğlu, 2013: 32). Bu nedenle Farabi, mantığı dikey ve yatay olarak doğru düzlem mesafeleri yapan su terazisine, doğru çizgiler çizmeye yarayan cetvele, yay ve çember çizen ve küçük mesafeleri ölçen pergele benzetmiştir (Farabi, 1990: 68-69). Dolayısıyla mantık, düşünce binamızı ölçen, onun doğruluğunu, yanlışlığını, düzgünlüğünü, sağlamlığını gösteren ve insanı hata yapmaktan alıkoymaya yarayan ölçüdür. Bu şekliyle mantık, bir ürün ortaya koymak arzusunda olan her insanın kendisinden

kaçınmayacağı yegâne araçtır. Ve kendisi de, bir fikir binası inşa etmek bakımından mimari bir yapıt ve sanatsal bir etkinliktir. Başka bir ifadeyle sanatla ilişkisi araştırılan mantığın kendisi zaten bir sanattır: doğru düşünme sanatıdır.

2. Sanat ve Mantık

Sanat sanatçının düşüncelerini ortaya koyma aracıdır. Bu nedenle sanat, dilin farklı bir dile getiriliş biçimidir. Öyle ki mantık nasıl formel ise, aynı şekilde günlük yaşamdaki nesne veya olayların yaratıcısının zihninde tekrar yorumlanması ve günlük dilden farklı bir dille ifade edilmesi nedeniyle sanat ürünü de biçimsel tarzıdır. O nedenle mantık ve sanat formel bir dile sahip olmaları noktasında ortaklıklar.

Bir bilim adamı, olayları gözleme aşamasında tarafsız, duygulara yer vermeksizin ya da duygusal bakmaksızın, saf akıl yolu ile hareket etmeye çalışırken; bir sanatçı ise olaylara, akıl, zekâ ve duygularının birlikteliğiyle bakmaktadır. Bilim adamı hakikate, kendisini duygulardan soyutlayarak, akıl yoluyla ulaşmaya çalışırken; sanatçı ise, duygularını incelterek ve yücelterek aşk, akıl ve gönlül yolu güzeli ve hakikati ortaya koymaya çalışmaktadır (Arvasi, 1998: 187-188).

Anlaşıyor ki sanat, yalnızca duygulardan ibaret bir etkinlik değildir; sanatta, düşüncenin, akletmenin, mantığın ve aklın tüm çilesi mevcuttur (Arvasi, 1998: 188). Başka bir ifadeyle sanat, "Sıkıntı sürecinde olgunlaşan, düşünceyle yoğunlaşan, emekle hazırlanan ve en iyiyi vermeyi amaçlayan faaliyettir" (Tolstoy, 1992: 59). Öyle ki bir sanat eseri, yaratıcısının ve izleyicisinin duygularına vurgu yapmakla birlikte aynı zamanda, yaratıcısının ruh yapısına ilişkin bir bilgi de vermektedir. Sözelimi ressamın kullandığı renkler, müzisyenin tercih ettiği notalara eşlik eden ses vs. yaratıcısının iç dünyasından izler taşıyan bilgi içerikli ürünlerdir. Dolayısıyla bir sanat eseri, sadece bir duyguyu dile getiren yapıtlar ya da duyguları ifade etme araçları değildir; sahip olduğu simgeler, kodlar, biçimler vs. sayesinde yaratıcısının dışına çıkarak bilgi sunan ürünler olmaktadır. Verdiği mesajlar sayesinde sanat, bir toplumun kültürel yapısını, tarihini öğrenmek ve hatta o çağa ait bilimsel birtakım bilgiler elde etmek de mümkündür. Bu bilgilerin doğruluk yanlışlığının, sanatçının açıklamalarındaki tutarlılığın, sanat yapıtında algılanan mesajın ürünle olan uyumunun analizini ise mantık yapmaktadır. Hakeza sanatsal bir ürün ortaya koymak, bir bilgi sunmak zaten mantık sayesinde. Zira aklını kullanamayan birinin sanat yaptığı, yeni bilgi ortaya koyduğu düşünülemez. Bu noktada sanatın mantıkla ilişkisi ortadadır ve sanat eserinin mantıksal yanını göz ardı etmemek gerekmektedir.

Bu bağlamda sanatın mantıkla olan ilişkisi, sanatın hakikat arayışında bir fayda sağlayıp sağlamadığında ve dolayısıyla kullandığı yöntemde gizlidir. Başka bir ifadeyle bir sanat ürünü, akıl yürütme yollarını kullanıyor ve epistemolojik bir kaygı taşıyorsa ya da bir hakikat arayışının bir parçası ise, sanatın mantıksallığı ortaya konmuş demektir.

Sanat bir vakit öldürme, oyun oynama, oyun veya şatafat değildir. Yani sadece duyguları temel alan bir anlayış değildir (bu sayılanlar da yalnızca duyguları temel almıyor, örneğin oyun olarak kabul edilen pek çok şey üzerine derin incelemeler yapılabilir; briç, futbol, satranç, poker, yazı-tura atmak bile istatistiksel olarak analiz edilebiliyor). Sanatın kökeninde oyunun ve duyguların yeri olduğu göz ardı edilemez ise de sanat, kaçınılmaz olarak denge ve tutarlılık içinde evrensel bir bilgiye salık vermektedir (Mülayim, 1994: 19). Bu da sanatın mantıkla olan birlikteliğini göstermektedir (Sizin bireysel ifadeniz değil, alıntı olduğu için uzatmayacağım ama alıntı yapılan yazarın iddiası da tartışmalı). Sanat, bir çikolatanın ambalajının güzelliğinde saklı ise, mantık da o ambalajın içinin gerçekliğidir. Yapmacık ya da biçimsel bir süs taşıyan; ancak gerçeklik içermeyen bir eseri, birtakım süslemelerle albenili kılınmaya çalışmanın bir anlamı yoktur. Görünüşü ya da biçimsel tarzda duygulara vurgu yapan, ama gerçekliği vermeyen bir işin; sanat olarak görünümünün kalıcılığı yoktur. Öyle ki herhangi bir sanat yapıtı karşısında hoşlantı duymak, o şeyin sanat eseri olmasını zorunlu kılmaz. O halde belirli bir mesaj ve içerik taşımayan; bilgi vermeyen hoşluk, gerçek sanat değildir (Mülayim, 1994: 19). Söz gelimi güzel, fakat yapmacıklı rol yapan bir tiyatrocunun bir tiyatrodaki yer alması bir defaya mahsus olarak kalacaktır. O tiyatrodaki gerçekliği yansıtmaksızın, mantıksal bir zemine oturmaksızın, yani ne dediği ne yaptığı anlaşılmaksızın sadece güzelliği ile ön planda olan biri, verilmek istenilen mesajı veremeyecek ve tutulmayacaktır. O nedenle mantıkla harmanlanmamış sanat ya da akıl ile dengelenmemiş duygunun sanatsallığı yoktur. Zira sanatın anlamsallığı, mantıkla olan iş birliğinde saklıdır. Ne var ki Tolstoy'un deyişiyle "anlamsız olan bir sanat, sanat olamaz. Bu, sanatın kendi kendisini bitirmesi demektir" (Tolstoy, 1992: 121). Öyle ki sanatta anlam, bir sanat yapıtının bir amaca yönelik olmasıdır. Dikkati biçime odaklayıp, amacı kapı dışarı eden bir ürün, anlamsallıktan yoksundur, yani mantıktan soyutlanmış demektir. Dolayısıyla mantık olmaksızın bir sanat icra etmek olanaksızdır.

Mantık açısından sanat, bir ifadeden çok daha fazlasıdır. Sanatsal yapıtlar, argümanlarla birlikte çalışarak bir akıl yürütme zinciri oluştururlar. Söz gelimi reklam kampanyaları, sıklıkla bir dizi görsel ve/veya sözlü argümanın birlikte çalıştığı genişletilmiş tartışmalı denemeler olarak işlev gören iyi örneklerdir. Bunun iyi bir örneği, Minnesota Sağlık Bakanlığı'nın 1987'de yaptığı sigara karşıtı reklam kampanyasıdır. Bu kampanyada bireysel reklamlarda "Sigara içenlerin nefesi kokar", "Sigara kıyafetlerinizi mahveder", "Sigara içmek pahalıdır", "Sigara içmek bağımlılık yapar" ve "Akranlarınızın çoğu sigara içmiyor. Birlikte ele alındığında, bu reklamlar "Sigara içmemelisiniz" şeklindeki genel sonuç için birçok öncül argümanı temsil etmektedir (Groarke, 1996: 113-114). Ya da tersi şekilde öncüller kurarak, "sigara içmelisiniz" sonucu da elde edilebilir. Daha önce ifade edildiği gibi sanat ürünü, bir düşünceye karşı çıkış olabileceği gibi onu tasdiklemek olarak da zuhur edebilmektedir. Dolayısıyla sanatsal yapıtlarla somutlaştırılmış argümanlar, mantıkta akıl yürütmenin öncüllerini temsil ederek, bir sonuç çıkarma işlemine kaynaklık etmektedir. Elde edilen bu sonuç, sanat yapıtının vermek istediği bilgi veya mesajı, salık vermektedir. Böylece sanat yapıtı, akıl yürütme sayesinde anlamsallıkla sarmalanmaktadır. Ortaya çıkan bu anlamsallık, sanatı sanat yapan zorunluluktur.

Bir sanat yapıtının anlamı, alegorik bir anlama ile mümkündür (Geobel 2009: 57). Alegori; bir düşüncenin daha iyi kavranması ve anlaşılmasını sağlamak amacıyla o düşüncenin heykel, resim gibi sanat yapıtları ile tasvir etmektir. Aşağıda yer alan (Şekil 1) evrensel hukukun simgesi olan resim ya da Atina'daki mermerden yapılmış Themis heykeli bunun en güzel örneğidir. Burada adalet kavramı, bir elinde terazi bir elinde kılıç bulunan ve gözü bağlı olan bakire bir kadın heykeli üzerinden anlatılmıştır. Gözlerinin bağlı olması tarafsızlığı; kılıç, adaletin verdiği cezaların gücünü ve caydırıcılığını; terazi, adaletin dengeli veya hakkaniyetli bir şekilde dağıtılmasını; bakire kadın ise, bağımsızlığı simgelemektedir. Bu simgesel öncüllerden mantıksal olarak çıkarsanacak sonuç adalet; tarafsız, bağımsız, hakkaniyetli, caydırıcı güce sahip olması gerektirir. Eş deyişle bu heykel, adaletin nasıl olması gerektiğinin bilgisini vermektedir. Dolayısıyla sanat epistemik bilgi içeriklidir. Ve bu bilgi içeriğini kavramak da mantığın işidir.

Şekil 1. Themis heykeli

Öyleyse mantıksal açıdan ele aldığımızda, bir resimde tasarlanan imgeler de akıl yürütmenin öncüllerini teşkil eden görseller olarak bir sonuca gidilmesine kaynaklık edebilmektedir. Söz gelimi, 1919'da Boardman Robinson, Versailles Antlaşması'nın imza kalemini zayıflamış ölmekte olan bir elde tasvir ederek, uğursuz gri bir arka plana bir yırtıcı kuş yerleştirerek ve köşesini kemiren bir fare çizerek antlaşmanın geçerli olmayacağı fikrini aktarmaktadır (Groarke, 1996: 109). Burada kullanılan uğursuz gri bir arka plan, yırtıcı bir kuş ve metnin köşesini kemiren bir fare, akıl yürütme zincirinin halkalarını, yani öncüllerini oluşturarak, anlaşmanın geçerli olmayacağı sonucuna ulaştırmaktadır.

Benzer şekilde aşağıdaki (Şekil 2) Hobbes'un Leviathan eserinin dış kapağında bulunan resimde; Leviathan'ın bir elinde kılıç diğer elinde piskopos asası bulunmaktadır. Kılıç, dinden bağımsız, özerk siyasi

otoriteyi; asa ise, siyasi otoriteden bağımsız kilise otoritesini temsil etmektedir. Kılıç tutan elin altında, kale, taç, top, tüfekler, mızraklar ve sancaklar bulunmakta; asa tutan elin altında da, kilise, piskoposluk rütbesi, farklı yönlerde çakan şimşekler, Ortaçağ öğretilerinin dilemler ve kıyasları temsilen çatallaşmalar ve bir konsey toplantısı sahnesi simgeleri yer almaktadır. Bu resimdeki simgeler, argümanlarla birleştirildiği vakit, kralın, siyasi ve dini kurumların üzerinde yer alan, mutlak iktidar sahibi kimse olarak tasarladığı akıl yürütmesel sonucu elde edilmektedir.

Şekil 2. Leviathan

Görselde öncül haline gelen simgeler bir sonuca götürmek suretiyle mantıksal ve estetiksel bir bütünlük oluşturmaktadır. Aynı durum sözle ifade bulan şiir, retorik, tiyatro gibi sanatlarda da geçerlidir. Sözel sanatların sunduğu estetik haz, biçimsel bir nitelik gibi gelebilir. Ancak bu hazzın rasyonel bir içeriğe sahip olmadığı düşünülemez (Taşkent, 2018: 269). Zira sözün kendisi, ruha hareket katması ve hayal gücümüz üzerine yoğunlaştırması ile haz veren nesnenin, neden dolayı haz verdiği üzerine aklın yapacağı işlem sözün bütünlüğündeki harmonik unsurların algılanmasıdır (Taşkent, 2018: 270). Dinleyiciyi belli bir şeye yönlendirme amacı güden estetik ifadedeki estetik haz, sanatsal araçların (söz gelimi, müzikte notalar, şiirde vezin, sözde benzetmeler vb.) uyumlu bir şekilde kullanılması ile ruh dünyamızı etkilemesi ve bu etkilenimin akıl yolu ile denetlenmesi birlikte iş görür (Taşkent, 2018: 271). Sözün kendisinde kullanılan unsurlar, mantığın sınırlarının dışına çıkmaksızın, olabilecek olan sınırları içinde kalarak; yani akla, mantığa uygun şekilde alışılmış olanın dışına çıkmak suretiyle etkili hale getirilir (Gemuhluoğlu, 2008:/1: 141). Böylece sözdeki estetiklik ve bizzat sözün kendisi, mantık ile sanatın, teorik olan ile sanatsal olanın birleşimi olacaktır. Dolayısıyla görsel sanatlardaki bir çıkarıma öncül olan simgeler; sözel sanatlarda, estetik unsurlar ile karşılanmaktadır. Söz gelimi aşağıdaki dizelerdeki estetik unsur, benzetmedir:

Yeşil bir elma gibisin,
Lezzeti kadar büyük
Bir kurt barındıran...

Burada bir şey, içi kurtlu büyük yeşil bir elmaya benzetilmektedir. Estetiksel açıdan, benzetme yolu ile söz, cezbedici ve etkileyici hale getirilmiştir. Tabii ki bu sözlerden çıkarılacak düşünce, dışarıdan güzel görünenin içinin de güzel olacağı anlamına gelmediğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde;

Kırık bir cam gibisin,

Parlak ve paramparça...

İfadelerinde de olduğu gibi dışarıdan mutlu görünenin içinden mutsuz olabileceğinin bir benzetmeyle ortaya konması da aynı şekildedir. Dolayısıyla sözel sanatlar, hayal gücüne dayalı önermelerden ve bunlardan elde edilen akıl yürütmelerden oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle söze gelen sanat, hayali sözlerle, sözü etkili hale getirdiği gibi içinde bulunduğu durumu da açık hale getirmektedir. Söz gelimi "taş bağırlı dağlar mısın" dizesi kişinin merhametsizliğini, soğukluğunu ortaya koyan bir ifade olacaktır. Bu durumda sözün estetiksel olması ve bir hoşlanıtı yaratması, gerçekliğin estetik unsurlarla sarmalanması, hayali ile gerçeklik arasında kurulacak ilişki, rasyonelliğin ve sanatsallığın kesişmesinden doğmaktadır. Dolayısıyla akıl yürütme olmaksızın müzikte harmoni, şiirde vezin, retorikte ikna ve hatta sanatın sanatsallık kazanması mümkün değildir. Öyle ki sanatı sanat yapan, özgünlüktür; farklı bakış açıları geliştirmek, öznel bakış açısı ile herkesin kendinden bir şey bulacağı yapıtlar ortaya koymaktır. Basit bir taklitten öte gitmeyen yapıtlar, sahibini sanatçı kılmaz. Söz gelimi bir çocuğun dışarıdaki kar yağışını, oynayan çocukları, kardan adamı çizmesi estetik olsa da ya da masum bir hoşlanıtı verse de onu sanatçı yapmaz. Bir mesaj kaygısı taşımayan yapıtlar, sanat eseri olarak değerlendirilemez. O nedenle sanat, pathosla olduğu kadar logosla da örülü bir yapıdır; mantıkla duygunun birlikte inşasıdır. Bunun en büyük kanıtı, sanatsal bir yapıtın, teorik bir anlatımdan çok daha güçlü bir öğreticiliği bulunmasıdır. Öyle ki sanat, içinde bulunduğu toplumun sosyal ve kültürel yapısını yansıtmaktadır (Şener, 1971: 7) Dolayısıyla sanat, içinde doğduğu toplumun sosyo-kültürel bilgisini vermesinin yanı sıra, toplumu iyiye, doğruya yönlendirecek kurallar koyar, bu kurallar doğrultusunda toplumu eğitir ve yönlendirir.

Görüldüğü gibi bir sanat eseri, mantıksal bağlamda bir akıl yürütme zincirinin halkalarına kaynaklık etme ve bir sonuca götürmesiyle, bir bilgi orta koymaktadır. İşte sanatı, sanat yapan, ortaya bir şey koyma değil, o şeyden elde edilen sonuçtur. Eğer bir yapıt bir sonuca götürmüyorsa o, muhatabı için anlamsız kalacak ve hatta sanatsal değerden yoksun tutulacaktır. O halde bir sanat yapıtı, amacına ulaşmak için mantıksal argüman ve estetik yargıları birleştiren sözlü/ sözsüz konuşmalardır.

Sanat yapıtının alegorik okunmasında görünen her şey her daim yeni bir anlama kapı aralar (Benjamin 1998: 163). Bu yüzden sanat yapıtları, öğretici ve şaşırtıcı anlam içeren ürünlerdir. Başka bir ifadeyle sanat, muhataplarını farklı farklı anlamlara hazırlar (Hansen 2008: 359); her sanat eserini deneyimleyen, başka başka çıkarımlara ulaşır. Dolayısıyla sanat için, kesin bir yorumlama yapmak olanaksızdır. Zira o, maksatlı olarak açık uçlu olduğu için, öte dünya hakkında bir yorum olarak tasarlanmadığı için, sözlü anlatılması zor olan görsel özellikleri vurguladığı için vb. (Groarke, 1996: 118) nedenlerle eksiksiz bir yoruma karşı koyabilmektedir.

Bununla birlikte, bir sanat eserini mantıksal veya argümantatif bir analize tabi tutmaya yönelik tüm girişimleri reddetmek yanlış olur. Çoğu durumda, sanat eserleri açıkça savunuculuk veya düşünme amacıyla yaratılır ve belirli bir bakış açısına bir açıklama yapma veya izleyiciyi ikna etmenin bir yolu olarak işlev görür. Bunun en güzel örneği, konusu Nazi lideri Goering olan ünlü bir John Heartfield fotomontajıdır. Goering'i bir kasap olarak tasvir eden rahatsız edici ama doğru bir çalışmadır. O, Nazi üniformasının etrafına sarılmış bir kasap önlüğü ile bağırırken gösterilir. Sağ elinde, fotoğrafın sınırlarının ötesine uzanan bir kasap baltası tutar. O ve önlük kanla bezenmiştir. Goering'in bir kasap olduğu ifadesini taşıyan eser, açıkça siyasi tartışmaya katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bir ifade olduğu için, bu, tartışmaya açık mübadelede sözlü ifadeleri değerlendirdiğimiz şekilde değerlendirilebilir. Bu durumda yapıtın doğru, anlamlı ve cesur bir açıklama yaptığını söyleyebiliriz. Bu ifade, eserin öyle bir parçası ki, o parçayı estetik açıdan ele almak istediğimizde bile, onu ayırmak imkânsız görünüyor. Aksine düşünmek, estetik, siyaset ve tartışmaya açık mübadeleyi birbirinden ayıramaz oldukları bir çalışmada yapay olarak ayırmaktır (Groarke, 1996: 118). O halde bir sanat yapıtının, mantıksallığından ayırmak suretiyle, sadece estetik yönden ele alıp değerlendirmek gerçekçi bir bakış açısı değildir.

Bir başka açıklayıcı örnek, 1994 Kanada federal seçiminde meydana gelmiştir. Muhafazakâr Parti, popüleritesindeki dramatik düşüşü tersine çevirmek amacıyla, Liberallerin lideri Jean Chretien'e karşı bir "saldırı" kampanyası başlattı. Kampanyada kullanılan televizyon reklamları, Liberal liderin konuşmasının büyük ve rahatsız edici yakın planlarını içeriyordu. Yüzü kısmen felç olduğu için onu son derece tuhaf ve garip gösteriyorlardı. Video görüntülerine "Bu adamın başbakanınız olmasını ister miydiniz?" sorusunu soran

bir ses eşlik ediyordu. Soru açıkça retoriktir. Amaçlanan cevap - "Bu adamın başbakanın olmasını istemiyorsun" - Chretien'in beceriksiz, tuhaf ve garip olduğunu gösteren görsellerle destekleniyordu. Sorun şu ki bunu, iyi bir Başbakan olarak hareket etmesin engel olacak bir anlamda, beceriksiz, tuhaf ve garip olmakla, beceriksiz, tuhaf ve garip görünmeyi alakasız bir şekilde birleştirerek gösteriyorlardı (Groarke, 1996: 117). Burada reklamlar üzerinden gerçekleştirilen retorik uygulamalar, insanların zihninde iyi ya da kötü yönde bir algı yaratmıştır. Bu noktada sanatın iyiye yönlendireceği gibi, haklı olarak birilerinin kötü emellerine de hizmet edebileceği düşüncesi doğabilir; ancak sanatın içinde hep iyi niyet gizlidir. İyi niyetle ortaya konulan bir şeyi, kendi çıkarları uğruna kötüye kullanmak, sanatı değil kötüye kullanılanı kötü kılar. Dolayısıyla buradan bile sanatın, bir amaç uğruna yapıldığı açıktır. Bir amaca sahip olması ve bunun için bir amaç belirlenmesi, amaç doğrultusunda bir ilerleme kaydetmesi, sanatın mantıkla yan yanlığı sayesinde.

Her sanat yapıtı, organik bir bütünlüktür. Bu bütünsel yapı, kendi içinde gizli bir hakikat taşımaktadır (Benjamin 1998: 184). Heidegger'in ifadesiyle, bir sanat yapıtında hakikat, nesnesinde içkindir. Zira Heidegger için bir sanat eseri, hakikati kendi içinde barındırmaktadır (Heidegger 2011: 55). Ve bu hakikat, çıkarsanmayı beklemektedir. Sanat yapıtının bütünlüğünü oluşturan ve her biri bir anlam ifade eden tek tek simgeler hakikatin inşa taşlarıdır. Ayrıca bir sonuç çıkarmaya götüren bu simgeler, mantıkta akıl yürütmenin öncüllerini temsil etmektedir. Bu öncül veya argümanların ya da simgelerin temsil ettiği anlamların birlikteliği, bütünselliğe varan, hakikat yolculuğudur. Bu durumda, sanat yapıtı karşısında anlamak ve sonuç çıkarma için kullanılan, mantık yöntemi, teklerin bütünselliğine varan tümevarım yöntemidir. Ancak bundan önce, her sanat yapıtının bir yaratıcısı olduğunu göz önüne getirildiğinde, bu yaratıcının zihnindeki bütünü eserine yansıttığını düşündüğümüzde sanatın, tümdengelsel bir yaratma etkinliği olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca her sanat eserinin bir var olana ilişkin olduğunu ve bu var olanın sanatçının yapıtında başka bir bakış açısıyla yeniden canlandırıldığını düşündüğümüzde, sanatsal sürecin bir analogik karakter taşıdığı da görülmektedir. Hal böyle olunca, mantıkta kullanılan; akıl yürütme türlerinin (tümevarım, tümdengelim, analogi) hepsini bünyesinde barındıran sanatın mantıktan ayrı olduğu düşünülemez.

Gelinen bu noktada, sanat yapıtlarının hakikati verip vermediği fikri, her bir yapıtın söylemek istediği ya da akıl yürütme sayesinde sonuç olarak ortaya koyduğu mesajın, farkındalığına ulaşmaktır. Bu farkındalık sayesinde, hakikat elde edilmiş olacaktır. Bu hakikat de, ancak düşünme yoluyla kazanılabilecek olan şeydir. Dolayısıyla her bir sanat ürününün göndergesi olan sonuca, ancak mantık sayesinde ulaşılabilir. Söz gelimi bir şehrin girişine yapılmış elma heykeli, o şehrin billboard köşelerinde yer alan elma amblemleri, elma şekli verilmiş kurabiyeler ya da yapılar vs. kişiyi, sonuç argümanına götürecektir öncülleri veren imgelemlerdir. Bu öncüller sayesinde kişi, bu şehrin elması ile meşhur olduğu mantıksal sonucunu elde edebilir. Yani burada sanatsal imgeler bize akıl yürütme işlemi sonucu bir sonuç (mesaj) elde etmemizi sağlamaktadır. Buradan sanatın, yaratıcısının elinde bir düşünme ile gerçekleştiği ve kendini sunduğu kişilere de bu düşünmenin açığa çıkarılması şeklinde anlam kazandığını söyleyebiliriz. Böylece mantığı, sanatsal bir yaratının ortaya konması için araç olarak görmek gerektiği gibi, kendisini bu yaratıda gizleyen hakikatin de ortaya çıkarılması için bir akıl yürütme yöntemi olarak da düşünmek gerekmektedir. Bu yönüyle mantık sanata içkindir. Zira mantık; düşünmek, akıl demektir. Düşünme olmaksızın bir yaratının ortaya konması mümkün değildir. Ancak bu, her düşünme gücüne sahip olanın sanatçı olacağını söylemek değildir. Sanatçı, logos (akıl) ve pathos (duygu) uyumunun ürünü olarak bir eser ortaya koyabilen kişinin işidir. Öyleyse sanatın başarısı, duygu ve aklın eksiksiz ahengine bağlıdır. Bu ahenk, aklını kullanabilme ve aklını duygularının hükümranlığına vermeme becerisinin bir temsilidir. Dolayısıyla mantığı en iyi biçimde kullanan, en iyi sanatçı itibarına sahiptir.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Sanat; düşünen, düşündüğünü geliştirebilen, insanları anlayabilen, gerçekliği analiz edebilen, içinde yaşadığı toplumu tanıyan insanların işidir (Tolstoy, 1992: 63). Dolayısıyla sanat, duygulara gelen üzerinde derinliğine, özgün ve yaratıcı tarzda düşünmedir. Bu yönüyle mantık, kendi başına bir sanattır; yani düşünme sanatıdır. Hal böyle olunca mantık ve sanatın birbirini dışladığı (Altunya, 2014:171) ya da akıl ve duygunun birlikte iş görmesinin mümkün olmadığı düşünülemez.

Mantık kişiyi, muhatabının yapıp etmelerini ve söylemlerini değerlendirebilmek, onun görüş, fikir ve yapıp etmelerindeki eksik, tutarsız, saçma, zayıf, gerçek dışı yanları kolayca fark edebilmek ya da yakalayabilmek noktasında donanımlı kılmaktadır (Emiroğlu,2013: 203). Zira her insanın düşünce ve bakış açısı birbirinden farklıdır. Söz gelimi, elinde kılıç bulunan bir kişinin resmi, biri için başkaldırı olarak değerlendirilirken diğeri için onun katil ruhlu bir diğeri için güç göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu yapıtın ne amaçla tasarladığını ancak yaratıcısı bilebilir. Dolayısıyla bir sanat yapıtı, tümdengelsel tarzda ve dolayısıyla

mantık merkezli olarak ilerler ve yaratıcısının zihnindekini ortaya koyması ile sonlanır. Bundan sonra artık, sanat tüketicilerinin duyularına bırakılır. Onların öncelikle duygularını ön plana çıkararak sanat yapıtı, sonrasında, üzerinde bir karar verilmesi, bir anlam yüklenmesi için mantığa ihtiyaç duyar. Başlangıçta geri planda duran mantık, anlam verilmesi aşamasında duygu ile harmanlanmış olarak kendisini dışı vurur.

Mantığın temel taşı kavram, nasıl ki henüz bir araya getirilmemiş ilişkileri kuruyor ve yeni fikirler ortaya çıkarıyorsa, aynı şekilde sanat da, duyumlardan elde edilen malzemeyi farklı şekilde yoğurarak yeni bir duygulam ve algılam ortaya koymaktadır (Sutton & Martin Jones, 2016: 98). Buradaki duygulam ve algılamdan kasıt, duyulara ya da algılara geleni yeniden yorumlamak suretiyle yeni bir ürün ortaya koymaktır. Sözelimi gerçeklikteki ane, duyulara gelendir, bunun bir resme dökülmesi ise yeniden aktarımdır. Dolayısıyla kavramların bir araya getirip önerme oluşturulması ve bu önermelerden akıl yürütme işleminin gerçekleştirilmesi ne ise, sanat içinde sözdizimsel ya da simgesel malzemelerden ortaya çıkarılan yapıt odur. Sözelimi çeşitli renk ve simgelerin birleşimi ile ortaya çıkan tablo, farklı kavramların birleşimi ile ortaya çıkan önerme ya da farklı öncüllerin bir araya gelişi ile kurulan akıl yürütmedir. Sanatın varlığını somutlaştıran yapıt, mantığın argümantatif karşılığıdır. Bu noktada mantık, başka bir tarzda sanatın ta kendisidir.

Kaynaklar

- Altunya, H. (2014). *Klasik Mantık Açısından Hakikat ve Şiir*. İstanbul: Büyüyen Ay yayınları.
- Arvasi, S. A. (1998). *Diyalektiğimiz Ve Estetiğimiz*. 2. bsk., İstanbul: Burak Yayınevi.
- Benjamin, W. (1998). *The Origin of the German Tragic Drama*. Translate: John Osborne., London and New York: Verso Publish.
- Çam, N. (1994). *İslam'da Sanat Resim ve Mimari*. Ankara: Elektronik İletişim Ajansı Tesisleri.
- Emiroğlu, İ. (2013). *Klasik Mantığa Giriş*. Ankara: Elis Yayınları.
- Farabi (1990). *İlimlerin Sayımı*. Çev. A. Ateş, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Gemuhluoğlu, Z. (2008/1). Metaforların Kognitif İçeriklerinin Felsefe ve Şiir Dili Açısından İncelenmesi. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 121-144.
- Goebel, R. J. (ed.) (2009). *A Companion to the Works of Walter Benjamin*. Camden House, Boydell & Brewer Ltd.
- Groarke, L. (1996). Logic, Art and Argument, *Informal Logic*, 18 (2), 105-129.
- Hansen, M. B. (2008). "Benjamin's Aura", *Critical Inquiry*, 34 (2), 336-375.
- Heidegger, M. (2011). *Sanat Eserinin Kökeni*. Çev. Fatih Tepebaşı. Ankara: De Ki Yayınevi.
- Mülayim, S. (1994). *Sanata Giriş*, 2. baskı, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Özlem, D. (2004). *Mantık*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Sutton, D. ve Martin-Jones, D. (2016). *Yeni Bir Bakışla Deleuze*. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Şener, S. (1971). *Çağdaş Türk Tiyatrosunda Ahlak, Ekonomi, Kültür, Sorunları- (1923-1970)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları:208.
- Taşkent, A. (2018). *Güzelin Peşinde: Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd'de Estetik*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Tezcan, M. (2011). *Sanat Sosyolojisi Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tolstoy, L. N. (1992). *Sanat Nedir?*. Çev. Buradan Dural, İstanbul: Şule Yayınları.